

УДК 37.013.2

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кричківська О.В., Лиса Н.С.

Тернопільський національний економічний університет

У статті узагальнено вітчизняний та зарубіжний досвід формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності, запропоноване авторське визначення міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності. На основі вивченого матеріалу представлено структуру, у якій стисло подано сутність формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетентність, фахівці зовнішньоекономічної діяльності, формування, структура, досвід міжкультурної взаємодії.

Постановка проблеми. Глобалізація, економічна та культурна інтеграція, підвищення мобільності та міграції населення, розвиток науково-технічного прогресу та телекомунікацій, поширення культурного плюралізму, ріст зовнішньої торгівлі стали одними із вирішальних факторів впливу на суспільство. З одного боку, дедалі більше об'єднання людства, універсалізація цінностей і норм, формування світової економічної системи, демократизація суспільного життя відображають позитивні зміни, а з іншого, подальша уніфікація загострює проблему виживання локальних культур, постає потреба у збереженні основ національної самобутності та культурної ідентичності. Вища школа, яка готує майбутніх фахівців, не повинна стояти осторонь від означених процесів і тенденцій, особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД).

Аналіз останніх досліджень. Перед нинішню педагогічною наукою постає питання необхідності більш продуманої оцінки та переоцінки існуючих стратегій організації навчального процесу, і вибору більш сучасної системи професійної підготовки студентів, в основі якої поступовий перехід від «виховання громадянина певної країни» до «виховання громадянина світу». А це, в свою чергу, актуалізує необхідність всебічного дослідження взаємодії між представниками різних культур, наукового пошуку і обґрунтування оптимальних організаційно-педагогічних умов та ефективних засобів формування міжкультурних здатностей. Не випадково в останні роки зростає кількість публікацій, пов'язаних з проблемами міжкультурної комунікації та формуванням міжкультурної комунікативної компетентності (далі – МКК).

У численних дисертаційних працях вітчизняних та зарубіжних науковців досліджуються питання міжкультурної або полікультурної освіти (Л. Воротняк, О. Грива [3; 4]), дидактичні аспекти формування навичок міжкультурної комунікації студентів у процесі фахової підготовки (Р. Гришкова, Н. Кобзар, С. Шехавцова [5; 10; 20]), формування соціокультурної компетентності в контексті вивчення іноземних мов (Г. Єлізарова, М. Сафіна [7; 17]). Різні підходи до визначення поняття *міжкультурне спілкування/міжкультурна комунікація*, його структури, формування відповідних навичок розкриті у дослідженнях П. Донця, А. Садохіна [6; 16], особливості міжкультурної взаємодії в контексті діалогу культур і цивілізацій – Н. Ішханян, В. Сафонової [8; 18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Як показує аналіз науково педагогічної літератури, проблема формування МКК студентів є досить складною у теоретичному і практичному плані. Теоретична складність пов'язана з глибиною та багатовимірністю основних понять, таких, як *культура, міжкультурна комунікація, компетентність*, важливих для розуміння сутності і розкриття структури феномену міжкультурної комунікативної компетентності. Практична складність, на нашу думку, полягає у відсутності комплексного лонгітюдного дослідження системи формування МКК студентів, особливо на основі використання імерсійних методів навчання, а також у контексті доцільності і напрямів реформування навчального середовища.

Особливі вимоги до сформованості міжкультурної компетентності ставляться до фахівців, які працюють у сфері міжнародних зв'язків, зокрема менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. На нашу думку, в Україні вже склалося законодавче підґрунтя для розвитку міжкультурної компетентності студентів. Зовнішньоекономічна діяльність завжди була і залишається важливою складовою успішного розвитку України, незважаючи на зміни у політичному, економічному, правовому полі країни. За даними Р. Гришкової, про суспільну зацікавленість в економістах європейського і міжкультурного рівня, включаючи менеджерів зовнішньоекономічної діяльності зі сформованою міжкультурною компетентністю, свідчать ті публікації, що з'явилися у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі за останні роки [5]. В них зокрема наголошується, що вільне володіння іноземними мовами й знання особливостей міжкультурної комунікації мають стати обов'язковими елементами кваліфікаційної характеристики фахівців з економіки для забезпечення їх мобільності й конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

Мета статті – розглянути досвід формування міжкультурної комунікативної компетентності та визначити структуру даного процесу.

Виклад основного матеріалу. Визнання Україною вимог Болонського процесу передбачає створення передумов прозорості системи вищої освіти для світового ринку освітніх послуг, а також порівнюваності й зіставності з іншими освітніми системами. Відповідність рівня компетентнос-

ті сучасного менеджера професійним стандартам глобалізованого ринку праці, забезпечення мобільності трудових ресурсів і студентів обумовили необхідність розробки нового покоління галузевих стандартів вищої освіти, призначених для формування фахівців нової якості. Зміна парадигми вищої освіти має на меті перенесення акцентів з організації навчального процесу на його кінцевий результат. Таким результатом має стати *компетентність*.

Компетентнісний підхід, покладений в основу нової версії галузевих стандартів вищої освіти України (ГСВОУ) у галузі знань з менеджменту і адміністрування, зумовив перехід від традиційних акцентів формування менеджера («знання → вміння → навички»), спрямованих на репродуктивний автоматизм, до більш сучасних (професіоналізм → продуктивність → інноваційність), націлених на результативність, конструктивність, прагматизм і динамізм. Для кожної особистості це означає максимальне використання можливостей для досягнення дієздатності, конкурентоспроможності, значущості через ефективну взаємодію і налагодження зв'язків у будь-якому середовищі. Однак країна знаходиться на початку складного шляху модернізації вищої освіти у сфері управління.

Не можна залишити поза увагою той факт, що більшість науковців наголошують на необхідності цілеспрямованого формування міжкультурної компетентності, яка має стати обов'язковою складовою професійної підготовки фахівців означеного напрямку. Так, *формування МК*, за М. Байрамом, – це навчання методам аналізу міжкультурної комунікації, які б допомагали орієнтуватися в неочікуваних ситуаціях, які відображають суспільство не тільки кризів призму культури домінуючої еліти [22]. Озброїти студентів методами критичного та порівняльного аналізу на основі особистого досвіду є основною метою підготовки студентів до участі у міжкультурній взаємодії. Проблемі визначення поняття «компетентність» присвячено низку робіт сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких Н. Бібік, О. Пометун, А. Садохін, А. Хуторський, М. Байрам, А. Фангін, Д. Хаймс [2; 14; 16; 19; 22; 23]. Їх погляди на сутність компетентності можна з певною долею умовності згрупувати навколо декількох основних ідей: у багатьох наукових працях терміни компетенція/компетентність вважаються рівноцінними і вживаються як синоніми (В. Баканова, Дж. Равен [1; 15]), у інших вони чітко розмежовуються (В. Красівський, А. Хуторський [12; 19]). Деякі вчені (І. Гудзик, А. Хуторський) розглядають компетентність як оцінну категорію, що складається із низки компетенцій, але не ототожнюється з ними; інші переконані, що компетентність виступає в якості інтегрального показника, що обумовлюється професійною діяльністю і досвідом роботи за фахом. Досить повно огляд різних підходів до розуміння понять «компетенція» та «компетентність» представляють С. Клепко, О. Овчарук, А. Хуторської [9; 11; 19].

Здійснивши аналіз визначень, поданих у тлумачних словниках та інших англомовних джерелах погоджуємося з тим, що поняття «компетенція» і «компетентність» не належать до одного синонімічного ряду. *Компетенція* характеризує

повноваження організації чи посади конкретного працівника і є сукупністю прав та повноважень, якими наділений конкретний орган або посадова особа відповідно до чинного законодавства і нормативних актів, статутів, положень, угод, договорів тощо. «*Компетентність*» відноситься до сфери дієздатності особистості, яка досягається в результаті учіння і соціалізації. Таким чином, поняття «компетентність» і «компетенція» взаємопов'язані, але не тотожні.

Тому надалі у роботі будемо послуговуватися уточненим визначенням *компетентності*. Це комплексний особистісний ресурс, який є продуктом навчання/учіння і соціалізації, показником освіченості, запорукою дієздатності і конкурентоспроможності особистості. Звідки випливає, що компетентна особа – це людина, дієздатна у своїй професійній групі/команді/соціумі, конкурентоспроможна на зарубіжному ринку праці, яка гідно представляє свою організаційну структуру/державу, з якою рахується і поважається.

Відтак, *комунікативна компетентність* це – інтегративне утворення особистості, що є результатом/продуктом учіння і соціалізації особистості, який досягається через міжособистісне спілкування, інформаційний обмін, продуктивну взаємодію із соціальним оточенням на рівні окремих індивідів/груп/професійних команд, передбачає свідомий вибір поведінкової моделі/інтегративної стратегії і демонструється культурою комунікантів. Одне з перших визначень *міжкультурної компетентності* було запропоноване Б. Рубеном. Згідно бачення дослідника міжкультурна компетентність відображає індивідуальну здатність до проявів знання, розуміння, намірів або бажань щодо здійснення міжкультурного спілкування у власній поведінці.

Серед науковців, які досліджували *міжкультурну комунікативну компетентність* слід назвати Ю. Баканову, А. Садохіна [1; 16]. Так, Ю. Баканова визначає *міжкультурну комунікативну компетентність* як високорозвинену здатність мобілізувати систему знань та умінь, що є необхідними для декодування та адекватної інтерпретації змісту мовленнєвої та немовленнєвої поведінки представників різних культур і орієнтацій у соціокультурному контексті певної комунікативної ситуації. В. Нароліна розглядає МКК як психологічне новоутворення вищого порядку, функціонування якого зумовлює міжкультурне спілкування на професійно-діловому, соціокультурному і особистісному рівнях; здатність досягти взаєморозуміння з представниками різних культур навіть при посередньому володінні іноземними мовами на основі розуміння та дотримання універсальних правил і норм, які покладені в основу міжнародного етикету спілкування. Звернемо увагу на різне ставлення дослідниць до місця *взаємодії* у структурі міжкультурної компетентності. Якщо В. Нароліна, і в цьому ми погоджуємося із науковцем, вважає, що навіть при середньому рівні володіння іноземною мовою можна побудувати міцні стосунки з іншими представниками культури, тобто розглядає мову спілкування як необхідний, але не головний фактор здійснення міжкультурної комунікації, Ю. Баканова відводить мові одну з головних ролей.

А. Фантіні виводить МКК через комплекс умінь, які необхідні для ефективною і адекватною поведінкою у ситуаціях спілкування з представниками інших культур та мов. М. Бенетт, вносить уточнення і додає, що міжкультурна комунікативна компетентність – це індивідуальний процес, який охоплює різні рівні розвитку особистості у процесі усвідомлення та прийняття культурних відмінностей [21]. А. Садохін описує МКК як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь та навичок, завдяки яким особистість може успішно спілкуватися й взаємодіяти з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації. О. Леонтович вважає, що МКК – це комплекс умінь, що дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, використовувати вербальні та невербальні засоби для здійснення комунікативних

намірів, та отримати результати комунікативної взаємодії у вигляді зворотнього зв'язку. Грунтовний аналіз міжкультурної комунікативної компетентності здійснив М. Байрам, згідно з висновком якого, міжкультурна компетентність – це здатність долати непорозуміння, що виникає в процесі взаємодії, пояснювати помилки інтеракції, бажання і готовність відкривати нове, здобувати знання про іншу культурну дійсність і здатність, оперуючи цими знаннями, проникати в іншомовну культуру, інтерпретувати і співвідносити явища своєї і чужої культури, встановлювати та підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою, критично оцінювати свою культуру, розуміючи специфіку чужої, демонструючи допитливість і відкритість по відношенню до інших людей, готовність прийняти інші судження, долати етноцентричні установки і упередження.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

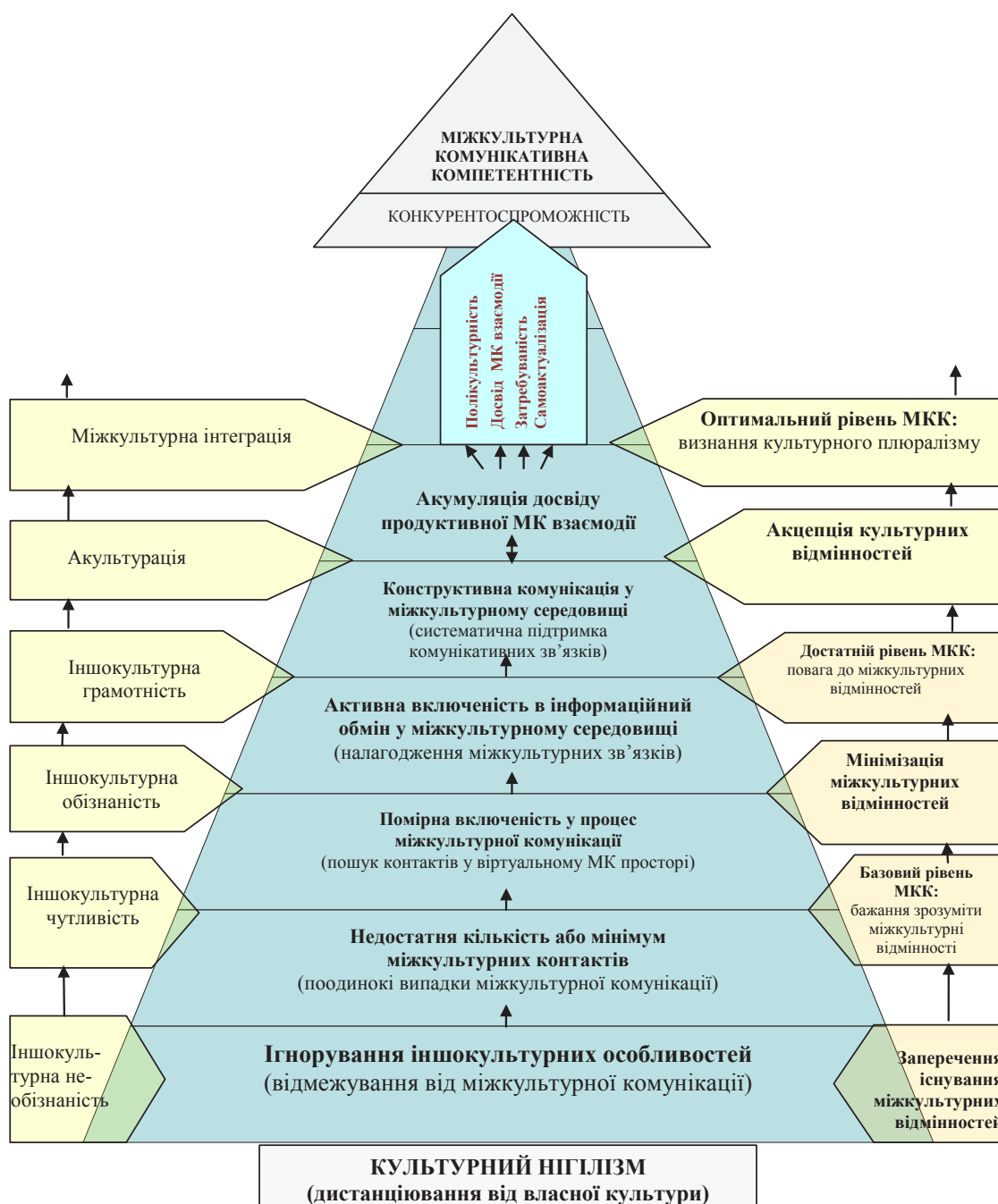

Рис. 1. Піраміда формування міжпольтурної комунікативної компетентності

Сам процес формування МКК у майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності потребує подальшого глибокого вивчення з метою розкриття його сутності, можливостей моделювання, визначення етапів та оптимальних психологічних, організаційних, педагогічних умов реалізації. Вирішення завдання досягнення належного рівня МКК неможливе без виявлення розуміння сутності поняття компетентність та структури цього феномену.

Узагальнюючи всі подані вище тлумачення науковців, спробуємо викласти своє розуміння МКК, яка на наше переконання, є інтегративним утворенням особистості, результатом/продуктом цілеспрямованого навчання/учіння і соціалізації, який досягається через міжкультурний досвід спілкування, інформаційний обмін, продуктивну взаємодію у міжкультурному середовищі на рівні окремих індивідів/професійних груп/команд, передбачає свідомий вибір поведінкової моделі/інтерактивної стратегії і детермінується акцепцією культурних відмінностей комунікантів.

Проміжною ланкою, або перехідним мостом для полегшення виконання означених завдань стала побудова графічної візуальної опори. Для цього весь теоретичний доробок вчених і результат наших пошуків узагальнено в уявній структурі, піраміді (див. рис. 1), у якій, на нашу думку, стисло розгорнуто і подано сутність досліджуваного процесу. На рисунку представлено спрямованість процесу та сформованість МКК у

динаміці. З лівої сторони показано, яким шляхом можна розвинути полікультурну свідомість (що відповідає оптимальному рівню МКК), пройшовши шлях від іншопольованої необхідності до міжкультурної інтеграції через заперечення існування міжкультурних відмінностей і до визнання культурного плюралізму [13].

З правої сторони відображено рівні володіння міжкультурною комунікативною компетентністю від нижчого до вищого. У середині піраміди – трикутник, у якому запрограмовано способи подолання задекларованих суперечностей між потребами особистості майбутнього фахівця ЗЕД у сформованості МКК як умови їх розвитку, способу досягнення самоактуалізації та конкурентоспроможності у міжкультурному професійному середовищі та надто повільним задоволенням цих потреб в українських вищих закладах освіти; між необхідністю набуття досвіду міжкультурної взаємодії та кількісною і якісною нестачею міжкультурних контактів у період навчання у вищому навчальному закладі економічного профілю, які зумовили вибір теми дослідження [13].

В основу піраміди покладено теоретичні узагальнення, практичні поради, окремі ідеї науковців, а також власний досвід викладання у вищих закладах освіти, а власне сама вона покликана служити базою для визначення оптимальних шляхів формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності.

Список літератури:

1. Баканова В. Развитие межкультурной компетенции будущих лингвистов-переводчиков / В. Баканова // Издательский дом ВГУ. – 2008. – № 2. – С. 116–120.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування [Електронний ресурс] / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики; [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 47–52. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/en_33582_maket_competence
3. Воротняк Л. І. Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Воротняк. – Хмельницький, 2008. – 286 с.
4. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / О. А. Грива. – Київ, 2008. – 32 с.
5. Гришкова Р. О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 спец. «Теорія і методика професійної освіти». – К., 2007. – 32 с.
6. Донец П. Н. Теорія міжкультурної комунікації: специфіка культурних смислов и языковых форм: дисс. д-ра філол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание» / П. Н. Донец. – Харьков, 2003. – 366 с.
7. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычно-му общению: автореф. дисс. д-ра пед. наук: 13.00.02 спец. «Теория и методика обучения и воспитания» / Г. В. Елизарова. – СПб., 2001. – 38 с.
8. Ишханян Н. Б. Пути формирования лингвосоциокультурной компетенции в интенсивном курсе обучения иностранному языку (Англ. яз. в неяз. пед. вузе): дисс. канд. пед. наук: 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Н. Б. Ишханян. – Москва, 1996. – 242 с.
9. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с.
10. Кобзар Н. В. Готовність майбутніх менеджерів туризму до міжкультурної комунікації та її компоненти [Електронний ресурс] / Н. В. Кобзар – Режим доступу до ресурсу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11knvtyk.pdf>
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
12. Краевский В. В. Общие основы педагогики: уч. для студ. высш. пед. уч. зав. / В. В. Краевский. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 256 с.
13. Кричківська О. В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Кричківська. – Тернопіль, 2015. – 20 с.
14. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: [метод. посіб.] / О. І. Пометун; авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
15. Равен Дж. Компетентність в сучасному суспільстві: виявлення, розвиток і реалізація / Дж. Равен. – М.: Когіто-Центр, 2002. – 396 с.

16. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учебное пособие / А. П. Садохин. – М.: КИОРУС, 2014. – 254 с.
17. Сафина М. С. Формирование готовности к межкультурной коммуникации у студентов гуманитарных вузов: автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / М. С. Сафина. – Казань, 2005. – 21 с.
18. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / В. В. Сафонова. – М.: Высшая школа, 1991. – 305 с.
19. Хуторской А. В. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
20. Шехавцова С. О. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у позанавчальній діяльності університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 спец. «Теорія і методика професійної освіти» / С. О. Шехавцова. – Луганськ, 2009. – 223 с.
21. Bennett M. J. Critical Incidents in an Intercultural Conflict-Resolution Exercise / M. J. Bennett // In Fowler S. M. & Mumford M. G. (Eds.) Intercultural Sourcebook: Cross-Cultural Training Methods. – Vol. 1. – Yarmouth, Maine: Intercultural Press, 1995. – P. 150.
22. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence / M. Byram. – Multilingual Matters Ltd, 1997. – 124 p.
23. Fantini A. E. About Intercultural Communicative Competence: A Construct [Электронный ресурс] / A. E. Fantini. – Brattleboro, VT, USA. – Режим доступа: http://www.sit.edu/SITOccasionalPapers/feil_appendix_e.pdf
24. Hymes D. H. On Communicative Competence / D. H. Hymes // Sociolinguistic; [eds. J. B. Pride, J. Holmes]. – Baltimore, USA: «Penguin Education, Penguin Books Ltd.», 1972. – P. 269–293.

Кричківська О.В., Лыся Н.С.

Тернопольский национальный экономический университет

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье обобщен отечественный и зарубежный опыт формирования межкультурной коммуникативной компетентности будущих специалистов внешнеэкономической деятельности, предложено авторское определение межкультурной коммуникативной компетентности будущих специалистов внешнеэкономической деятельности. На основе изученного материала представлено структуру, в которой кратко представлена сущность формирования межкультурной коммуникативной компетентности будущих специалистов внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетентность, специалисты внешнеэкономической деятельности, формирования, структура, опыт межкультурного взаимодействия.

Krychivska O.V., Lysa N.S.

Ternopil National Economic University

INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCY FORMING OF THE FUTURE SPECIALISTS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Summary

The article summarizes domestic and foreign experience of forming intercultural communicative competency of future specialists of foreign economic activity, the authors propose a definition of intercultural communicative competency of the future professionals of foreign economic activity. On the basis of the studied material, the authors present the structure in which they concisely explain the essence of formation of intercultural communication competency.

Keywords: intercultural communicative competency, specialists of foreign economic activity, formation, structure, experience of intercultural interaction.